Ayrımcılık Başvurusu ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

TİHEK NEDİR?

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (“TİHEK”, “Kurum”), İnsan haklarının korunmasına, geliştirilmesine, ayrımcılığın önlenmesine ve ihlallerin giderilmesine yönelik çalışmalar yapmak amacıyla kurulmuş, idari ve mali özerkliğe sahip, özel bütçeli ve kamu tüzel kişiliğini haiz bir kurumdur. 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu (“Kanun”) ile kurulmuş olan TİHEK, ayrımcılık yasağı ihlalinden zarar gören gerçek kişilerin, tüzel kişilerin ve ulusal önleme mekanizması fonksiyonu kapsamında ceza infazz kurumları, geri gönderme merkezleri, nezarethaneler, rehabilitasyon merkezleri gibi alıkonulma yerlerindeki özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin hak ihlali için başvurabileceği (ayrımcılık başvurusu) bir idari mekanizmaya sahiptir. Bununla birlikte Kanun’un 9’uncu maddesinde Kurum’un görevleri ayrıntılı şekilde sayılmıştır:

1. **İnsan haklarının korunmasına, geliştirilmesine, ayrımcılığın önlenmesine ve ihlallerin giderilmesine yönelik çalışmalar yapmak.**
2. İnsan hakları ve ayrımcılıkla mücadele konularında kitle iletişim araçlarını da kullanarak bilgilendirme ve eğitim yoluyla kamuoyunda duyarlılığı geliştirmek.
3. Millî eğitim müfredatında bulunan insan hakları ve ayrımcılık yasağıyla ilgili bölümlerin hazırlanmasına katkıda bulunmak.
4. İnsan haklarının korunması, ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve toplumdaki eşitlik anlayışının geliştirilmesine yönelik olarak üniversiteler ile ortaklaşa faaliyetlerde bulunmak, Yükseköğretim Kurulunun eşgüdümünde üniversitelerin insan hakları ve eşitlik ile ilgili bölümlerinin kurulmasına ve insan hakları ve eşitlik öğretimine dair müfredatın belirlenmesine katkıda bulunmak.
5. Kamu kurum ve kuruluşlarının meslek öncesi ve meslek içi insan hakları ve eşitlik eğitimi programlarının esaslarının belirlenmesine ve bu programların yürütülmesine

katkıda bulunmak.

6. Görev alanıyla ilgili mevzuat çalışmalarını izlemek, değerlendirmek, bunlara ilişkin görüş ve önerilerini ilgili mercilere bildirmek.
7. İnsan hakları ihlallerini resen incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmek.
8. **Ayrımcılık yasağı ihlallerini resen veya başvuru üzerine incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmek.**
9. **Ayrımcılık yasağı ihlalleri nedeniyle mağdur olduğu iddiasıyla Kuruma başvuranlara mağduriyetlerinin giderilmesi için kullanabilecekleri idari ve hukuki süreçler konusunda yol göstermek ve başvurularını takip etmelerini sağlamak amacıyla yardımcı olmak.**
10. İşkence ve kötü muamele ile mücadele etmek ve bu konuda çalışmalar yapmak.
11. İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol hükümleri çerçevesinde ulusal önleme mekanizması olarak görev yapmak.
12. Özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin ulusal önleme mekanizması kapsamındaki başvurularını incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmek.
13. Özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin bulundukları yerlere haberli veya habersiz düzenli ziyaretler gerçekleştirmek, bu ziyaretlere ilişkin raporları ilgili kurum ve kuruluşlara iletmek, Kurulca gerekli görülmesi durumunda kamuoyuna açıklamak, ceza infaz kurumları ve tutukevleri izleme kurulları, il ve ilçe insan hakları kurulları ile diğer kişi, kurum ve kuruluşların bu gibi yerlere gerçekleştirdikleri ziyaretlere ilişkin raporları incelemek ve değerlendirmek.
14. Cumhurbaşkanlığına, ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmak üzere, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, işkence ve kötü muameleyle mücadele ve ayrımcılıkla mücadele alanlarında yıllık raporlar hazırlamak.
15. Kamuoyunu bilgilendirmek, düzenli yıllık raporlar dışında, gerek görüldüğünde görev alanına ilişkin özel raporlar yayımlamak.

16. İnsan hakları ve ayrımcılıkla mücadele alanındaki uluslararası gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek, alanındaki uluslararası kuruluşlarla ilgili mevzuat dâhilinde işbirliği yapmak.
17. İnsan haklarının korunması ve ayrımcılıkla mücadele kapsamında faaliyet yürüten kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, meslek kuruluşları ve üniversitelerle işbirliği yapmak.
18. Diğer kurumların ayrımcılığın önlenmesine yönelik faaliyetlerine destek vermek.
19. Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmelerinin uygulanmasını izlemek, bu sözleşmeler uyarınca kurulan inceleme, izleme ve denetleme mekanizmalarına Devletin sunmakla yükümlü olduğu raporların hazırlanması sürecinde, ilgili sivil toplum kuruluşlarından da yararlanmak suretiyle görüş bildirmek, bu raporların sunulacağı uluslararası toplantılara temsilci göndererek katılmak.
20. Kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak.

İşbu yazıda Kurum'un yukarıda sayılan görevlerinden (a), (h) ve (i) maddeleri ele alınacaktır.

TİHEK'E GÖRE AYRIMCILIK

Kanun'un 3'üncü maddesinin 2'nci fıkra düzenlemesinde *"Bu Kanun kapsamında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaktır"* denmek suretiyle ihlali ayrımcılık yasağı kapsamına giren ölçütler ana hatlarıyla sıralanmıştır.

Kanun'un 4'üncü maddesinde "ayrımcılık" ifadesinden ne anlaşılması gerektiği ayrıntılı şekilde ifade edilmiştir. Buna doğrultuda ayrımcılık; (i) ayrı tutma, (ii) ayrımcılık talimatı verme ve bu talimatları uygulama, (iii) çoklu ayrımcılık, (iv) doğrudan ayrımcılık, (v) dolaylı ayrımcılık, (vi) işyerinde yıldırma, (vii) makul düzenleme yapmama, (viii) taciz, (ix) varsayılan temele dayalı ayrımcılık, şeklinde vücut bulabilir. Burada ifade edilen ayrımcılık türleri Kanun'un "Tanımlar" üst başlıklı 2'nci maddesinde ayrıntılı şekilde ifade edilmiştir. Buna göre;

Ayrı tutma: Kişilerin bu Kanunda sayılan temellerden biri veya birden fazlası nedeniyle, bir eylem veya eylemsizliğin sonucu olarak diğerlerinden ayrı tutulması durumunu,

Ayrımcılık talimatı: Bir kişinin kendi nam veya hesabına eylem ve işlemlerde bulunmaya yetkili kıldığı kişilere veya bir kamu görevlisinin diğer kişilere verdiği ayrımcılık yapılmasına yönelik talimatı,

Çoklu ayrımcılık: Ayrımcı uygulamanın birden fazla ayrımcılık temeli ile ilişkili olması durumunu,

Doğrudan ayrımcılık: Bir gerçek veya tüzel kişinin, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden karşılaştırılabilir durumdakilere kıyasla eşit şekilde yararlanmasını bu Kanunda sayılan ayrımcılık temellerine dayanılarak engelleyen veya zorlaştıran her türlü farklı muameleyi,

Dolaylı ayrımcılık: Bir gerçek veya tüzel kişinin, görünüşte ayrımcı olmayan her türlü eylem, işlem ve uygulamalar sonucunda, bu Kanunda sayılan ayrımcılık temelleriyle bağlantılı olarak, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanma bakımından nesnel olarak haklılaştırılamayan dezavantajlı bir konuma sokulmasını,

İşyerinde yıldırma: Bu Kanunda sayılan ayrımcılık temellerine dayanılarak kişiyi işinden soğutmak, dışlamak, bıktırmak amacıyla kasıtlı olarak yapılan eylemleri,

Makul düzenleme: Engellilerin hak ve özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, mali imkânlar nispetinde, ölçülü, gerekli ve uygun değişiklik ve tedbirleri,

Taciz: Psikolojik ve cinsel türleri de dâhil olmak üzere bu Kanunda sayılan temellerden birisine dayanılarak, insan onurunun çiğnenmesi amacını taşıyan veya böyle bir sonucu doğuran yıldırıcı, onur kırıcı, aşağılayıcı veya utandırıcı her türlü davranışı,

Varsayılan temele dayalı ayrımcılık: Bir gerçek veya tüzel kişinin, bu Kanunda sayılan ayrımcılık temellerinden birisiyle gerçekte ilgisi olmamasına rağmen, bu temellerden birisini taşıdığı sanılarak hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanma bakımından ayrımcı muameleye maruz kalmasını, ifade eder.

Bütün bunlarla birlikte Kanun'un 4'üncü maddesinin 2'nci fıkrasında; *"Eşit muamele ilkesine uyulması veya ayrımcılığın önlenmesi amacıyla idari ya da adli süreçleri başlatan yahut bu süreçlere katılan kişiler ile bunların temsilcilerinin, bu nedenle maruz kaldıkları olumsuz muameleler de ayrımcılık teşkil eder."* denmek suretiyle ayrımcı uygulamalara karşı mücadele edenler de güvence altına alınmıştır.

AYRIMCILIK YASAĞININ KAPSAMI

Genel Düzenleme:

Kanun'un 5'inci maddesinde ayrımcılık yasağının kapsamı düzenlenmiş, madde hükmü içerisinde ayrımcılık yapmamakla mükellef kişiler ve ayrımcılık yapılmaması gereken konular detaylı olarak sayılmıştır. Buna göre (i) kamu kurum ve kuruluşları, (ii) kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, (iii) gerçek kişiler ve (iv) özel hukuk tüzel kişileri Kanun bakımından ayrımcılık yapmamakla yükümlü kılınmıştır.

Ayrımcılık yasağı ihlali olarak nitelenen konular ise kanunda örneklendirme yoluyla; "eğitim ve öğretim, yargı, kolluk, sağlık, ulaşım, iletişim, sosyal güvenlik, sosyal hizmetler, sosyal yardım, spor, konaklama, kültür, turizm ve benzeri hizmetler" şeklinde sayılmıştır. Buna göre burada sayılan konularda ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere yukarıda sayılan dört gruba mensup kişilerin ayrımcılık yapmaları yasaklanmıştır.

Engelli Gruplara İlişkin Özel Düzenleme:

Yukarıda sayılan hizmetlerin planlanması, sunulması ve denetlenmesinden sorumlu olan kişi ve kurumlar farklı engelli grupların ihtiyaçlarını dikkate almakla ve makul düzenlemelerin yapılmasını sağlamakla yükümlü kılınmıştır. Bu nedenle engelli gruplarla ilgili olarak verilecek hizmetler noktasında planlama, sunma ve denetleme hususlarında eksiklik veya hata bulunulması durumunda ayrımcılık yasağı ihlalinden bahsedilmesi gerekecektir.

Alım-Satım ve Kira Sözleşmelerine İlişkin Özel Düzenleme:

Taşınır ve taşınmazları kamuya açık bir şekilde sunarken bu malları edinmek veya kiralamak isteyenler ile bunlar hakkında bilgi almak isteyenler aleyhine, bunların

kiralanması, kira akdinin şartlarının belirlenmesi, kira akdinin yenilenmesi veya sona erdirilmesi, satışı ve devri süreçlerinin hiçbirinde ayrımcılık yapılamaz. Örneğin öğrenciye, bekara yahut yabancıya bu özelliklerinden dolayı ev kiralamamak veya bir ürünü yabancıya fahiş fiyatlarla sağlamak bu hükme göre ayrımcılık yasağının kapsamına girecektir.

Sivil Toplum ve Meslek Örgütlerine İlişkin Özel Düzenleme:

Ayrıca dernek, vakıf, sendika, siyasi parti ve meslek örgütlerine, ilgili mevzuatlarında veya tüzüklerinde belirtilen istisnalar dışında üye olma, organlarına seçilme, üyelik imkânlarından yararlanma, üyeliğin sonlandırılması ve bunların faaliyetlerine katılma ve yararlanma bakımından, hiç kimse aleyhine ayrımcılık yapılamayacağı da Kanun ile hükme bağlanmıştır.

İşçi İstihdamına İlişkin Özel Düzenleme:

Kanun'un 6'ncı maddesi düzenlemesine göre 4857 sayılı İş Kanunu kapsamına girip girmediği önem arz etmeksizin, işveren, çalışanına veya bu amaçla başvuran kişiye yahut iş ile ilgili olarak bilgi edinmek isteyen kişiye yönelik olarak, bilgilenme, başvuru, seçim kriterleri, işe alım şartları ile çalışma ve çalışmanın sona ermesi süreçleri dâhil olmak üzere, işle ilgili süreçlerin hiçbirinde ayrımcılık yapamaz. Ayrımcılık yasağı; iş ilanı, işyeri, çalışma şartları, mesleki rehberlik, mesleki eğitim ve yeniden eğitimin tüm düzeylerine ve türlerine erişim, meslekte yükselme ve mesleki hiyerarşinin tüm düzeylerine erişim, hizmet içi eğitim, sosyal menfaatler ve benzeri hususları da kapsar.

TİHEK'E AYRIMCILIK BAŞVURUSU ŞARTLARI

TİHEK'e ayrımcılık yasağı kapsamında ayrımcılık başvurusunda bulunabilmek için 3'üncü maddenin 2'nci fıkrasında sayılan ölçütlerden (*cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş)* en az biri ile ilgili olarak ihlalde bulunulması gerekmektedir.

Başvurucunun, Kurum'a başvurmadan önce Kanun'a aykırı olduğunu iddia ettiği uygulamanın düzeltilmesini ilgili taraftan talep etmesi, Kanun'da bir ayrımcılık başvurusu şartı olarak belirlenmiştir. Talebin reddedilmesi veya otuz gün içerisinde talebe cevap

verilmemesi hâlinde Kurum'a ayrımcılık başvurusu yapılabilir. Ancak telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ihtimali bulunan hâllerde, Kurum, başvuruları derhal kabul edebilir.

Aynı başvurucunun, daha önce aynı sebeplerle ve aynı konu ile ilgili olarak, Kurum'a devam eden yahut sonuçlanmış herhangi bir başvuruda bulunmamış olması gerekmektedir.

Ayrımcılık başvurusu, yargı organlarında görülmekte olan veya yargı organlarınca karara bağlanmış olan uyuşmazlıklara ilişkin olmamalıdır.

Belirtmek gerekir ki Kurum, insan hakları ve ayrımcılık yasağı ihlallerine ilişkin re'sen incelemede de bulunabilir. Ancak bu durumda, mağdurun kendisinin veya kanuni temsilcisinin açık rızasının alınması şarttır.

TİHEK'E BAŞVURU USULLERİ

TİHEK'e ayrımcılık başvurusu online yahut fiziki olarak gerçekleştirilebilir. Online başvuru, Kurum'un resmi internet sitesinde yer alan e-başvuru bölümünden yapılır. Burada e-devlet ile veya başvurucunun kişisel mail adresine gönderilecek olan e-başvuru şifresi ile giriş yapılarak ilgili başvuru gerçekleştirilebilir.

Fiziksel başvuru ise TİHEK'in internet sitesinde yer alan Gerçek Kişiler İçin Başvuru Formu veya Tüzel Kişiler İçin Başvuru Formu'nun doldurularak elden TİHEK'e, illerde valiliklere veya ilçelerde kaymakamlıklara teslim edilmesi yahut posta yoluyla TİHEK'e gönderilmesi şeklinde gerçekleştirilebilir.

TİHEK'İN İHLAL İDDİASINI İNCELEMESİ

Öncelikle ön inceleme yapılıp ayrımcılık başvurusu şartlarının var olup olmadığının incelemesi yapılır. Şartlardan biri yoksa ilgilinin başvurusu ile ilgili olarak incelenemezlik kararı verilir. İlgili taraf kamu kurumuysa ve TİHEK'e başvuru yapılmadan önce ilgili kamu kurumuna herhangi bir başvuru yapılmadıysa bu durumda başvuru ile ilgili olarak incelenemezlik kararı verilmez; başvuru TİHEK tarafından ilgili kamu kurumuna bildirilir.

Kurum'a yapılan başvuru, TİHEK Kurulu ("Kurul") tarafından Kanun'un 3'üncü ve 4'üncü maddesindeki unsurlar çerçevesinde incelenir. Kurul, yaptığı incelemede insan onurunu

temel alarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılık yapılmaması gibi hususları göz önünde bulundurur.

Kurul, ihlal iddiasına muhatap olan taraftan yazılı görüşünü sunmasını ister. Yazılı görüş, istemin tebliğinden itibaren on beş gün içinde Kurum'a ulaştırılır. Yazılı görüşün, başvurucuya tebliğ edilerek, başvurucunun görüşünü tebliğden itibaren en geç on beş gün içinde Kurum'a sunması istenir. Talep hâlinde Başkan bu süreleri bir defaya mahsus olmak üzere on beş gün uzatabilir. Taraflara talepleri hâlinde Kurul önünde ayrı ayrı sözlü açıklama yapma hakkı tanınabilir.

Kurul başkanı, incelemenin özelliğine göre, (i) insan hakları veya ayrımcılık yasağı ihlali olduğu iddia olunan uygulamaya son verilmesi, (ii) mağdur açısından bu sonucu sağlayacak çözümler sağlanması veya (iii) mağdura belli bir tazminatın ödenmesi şeklinde olayı çözümlemek üzere, talep halinde yahut re'sen tarafları uzlaşmaya davet edebilir. Uzlaşma yoluyla sonuçlandırılamayan başvurular ve incelemeler hakkında ilgili rapora ilişkin müzekkere yirmi gün içinde Kurul'a sunulur. Kurum'ca inceleme ve araştırma yapılan ve ileri derecede teknik ve mali uzmanlık bilgisi gerektiren konularla ilgili olarak, ücreti Kurum bütçesinden ödenmek üzere bilirkişi görevlendirilebilir. Bütün incelemeler sonucunda Kurul, insan hakları veya ayrımcılık yasağı ihlali yapılıp yapılmadığına ilişkin karar verir. **Kurul, konusu suç teşkil eden insan hakları veya ayrımcılık yasağı ihlallerini tespit ettiği takdirde, bunlarla ilgili suç duyurusunda bulunur.**

Kurul'ca yapılan incelemeler, Kurum'a başvuru veya re'sen inceleme kararı tarihinden itibaren en geç üç ay içinde sonuçlandırır. Bu süre Kurum başkanı tarafından bir defaya mahsus olmak üzere üç ay uzatılabilir.

YAPTIRIM

Ayrımcılık yasağının ihlali hâlinde, bu ihlalin etki ve sonuçlarının ağırlığı, failin ekonomik durumu ve çoklu ayrımcılığın ağırlaştırıcı etkisi dikkate alınarak ihlalden sorumlu olan kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişileri hakkında bin Türk lirasından on beş bin Türk lirasına kadar idari para cezası uygulanır.

Kurul, konusu suç teşkil eden insan hakları veya ayrımcılık yasağı ihlallerini tespit ettiği takdirde, bunlarla ilgili suç duyurusunda bulunacağından, ceza yargılaması neticesinde ayrımcılık yasağını ihlal eden taraf hakkında bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilebilir.

DAVA AÇMA SÜRELERİ BAKIMINDAN TİHEK'E BAŞVURU

TİHEK'e yapılan ayrımcılık başvurusu ile ilgili önemli detaylardan biri de işbu başvurunun dava açma süresini durdurmasıdır. Kanun'un 17'nci maddesinin 3'üncü fıkrası dava açma süresi içinde Kurum'a yapılan başvuruların işlemeye başlamış olan dava açma süresini durduracağını düzenlemiştir.

Başvuru hakkında Kurum tarafından incelenemezlik, gerekçeli kabul edilmezlik, ret, uzlaşma veya karar verilmesine yer olmadığına dair karar verilmesi hâlinde, durmuş olan dava açma süresi kararın ilgiliye tebliğinden itibaren kaldığı yerden işlemeye başlar.

Başvurunun Kurum tarafından yerinde görülerek kabul edilmesi ve ihlal kararı verilmesi hâlinde; ilgili merci Kurum'un kararı üzerine otuz gün içinde herhangi bir işlem tesis etmez veya eylemde bulunmaz ise durmuş olan dava açma süresi kaldığı yerden işlemeye başlar.

Kurum'un, inceleme ve araştırmasını, başvuru tarihinden itibaren üç ay içinde sonuçlandıramaması hâlinde bu durum gerekçesiyle birlikte başvurucuya tebliğ edilir. Durmuş olan dava açma süresi tebliğden itibaren kaldığı yerden işlemeye başlar.

SONUÇ

İnsan haklarına yönelik küresel farkındalığın gün geçtikçe artması ile hak ihlallerinin giderilmesine dönük olarak kurumlar tesis edilme ihtiyacı duyulmuş ve bu doğrultuda Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu kurulmuştur. İnsan haklarının korunmasına, geliştirilmesine, ayrımcılığın önlenmesine ve ihlallerin giderilmesine yönelik çalışmalar yapmak amacıyla kurulmuş olan Kurum'a ayrımcılık başvurusu noktasında toplumsal bilincin artması ve Kurum'un yapılan başvuruları titizlikle incelemesi, ülkemizde yaşanan insan hakları ihlallerini önleme noktasında şüphesiz ciddi şekilde etkili olacaktır. Bu bağlamda TİHEK'in faaliyet alanı, ayrımcılığın kapsamı ve başvuru imkanları ile ilgili olarak bilinçlendirme çalışmaları yapılması gerekmektedir. Kaleme aldığımız işbu yazı, bu

konudaki toplumsal bilincin artması amacına matuf olarak yazılmıştır.